

XX. TERMÉSZET–TUDOMÁNY DIÁKPÁLYÁZAT

Szellemi Tulajdon
Nemzeti Hivatala

Megjelenik a Természet–Tudomány Alapítvány
és a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala támogatásával

Domokos Pál Péter, az álruhás tudós

LAJOS HAJNALKA

Sapientia EMTE, Csíkszereda, Románia

Középiskolás éveim során olyan embereket ismerhettem meg, akik a Keleti-Kárpátok keleti oldalán élő moldvai magyar csángók népcsoportjához tartoznak. Nagyon megdöbbentett, amikor megtudtam tőlük, hogy sokkal jobban beszélnek román nyelven, mint anyanyelvükön, vagyis magyarul.

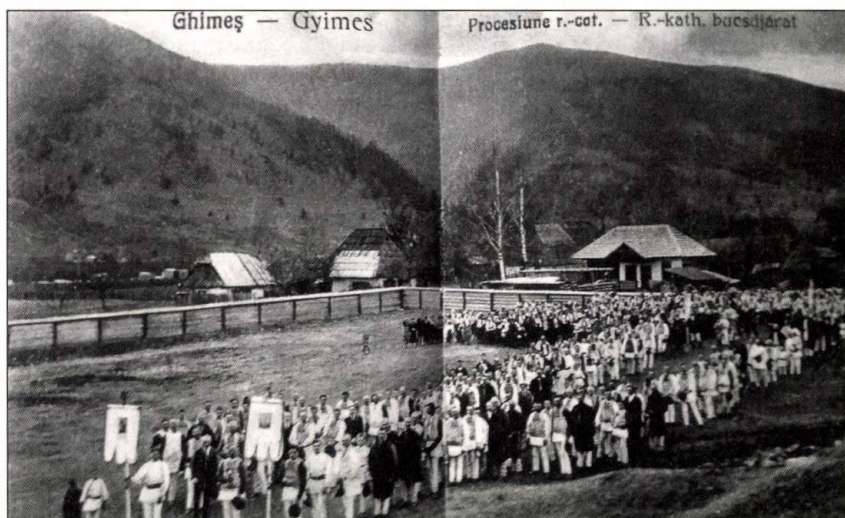
Ez motivált arra, hogy a szülővárosomhoz, Csíkszeredához tartozó Csíksomlyón született Domokos Pál Péter tanár, történész, néprajzkutató, a csángók történetének, kultúrájának kutatójáról írjak, aki által megismerhettük mi, magyarok őket, magyarokat. „Ő volt az utazó tudós, aki egy már csaknem elszáradt gallyat kötött vissza a nemzet törzsére.” – írta róla Andrásfalvy Bertalan.

Neve szimbólum idehaza, Erdélyben és Moldvában, de a világon szétszóródott magyarság körében is.

Domokos Pál Péter Csíkvárdotfalván, mai nevén Csíksomlyón született 1901. június 28-ról 29-re virradólag, földműves szülők hatodik gyermekeként. Már gyermekkorában megtapasztalta szülőhelyének, a csíksomlyói kegyhely pünkösdi búcsújának különlegességét, ami nyilvánvalóan befolyásolta pályáját is.

A pünkösdi búcsú alkalmával, még gyerekként találkozott először a Kárpátok keleti oldaláról átkelt zarándokok között a moldvai csángókkal, akiknek később szószólója lett egész életén át.

A középiskolát szülőfalujában végezte, majd beiratkozott a csíksomlyói Katolikus Tanítóképző Intézetbe, amit félbe kellett

1929-ben indulás előtt készített emlékkép: a Gyimesfelsőlokon gyülekező búcsúsok rendben, fegyverezetten felálltak egyházi lobogóik mögé

hagynia az 1916-os román betörés miatt. „Édesapámmal szénáért voltunk egy reggel, nyári reggel. Jöttünk haza a szénával, s halljuk, hogy a dobos ezt dobolja: – Álljanak meg! – s mondja, hogy Románia megtámadta Magyarországot, s mindenki meneküljön az Olton túlra.”

Az egész család Hajdú megyébe menekült, de 1917-ben hazatértek és sikeresen befejezte 1919-ben a tanulmányait, megszerezve a tanítói és kántori oklevelet. „Ezzel segédtanító lettem, helyettes tanító Csíkkarcfalván. Nagyon kevés fizetéssel – alig éltem. De nemsokára meghírdettek

egy állást, ahová „jó hangú és végzett kántortanítót keresnek. Fizetése az államinak a duplája és a kántori fizetés.”... „Meg is pályáztam, és engem választottak.”

A kántori állást nem tudta sokáig megtartani, mivel katonának kellett mennie. Bevonult a szászvárosi kilencvenkettes gyalogezredbe, majd letette a hadnagyi vizsgát, és mint tartalékos hadnagy szerepelt le.

1923-tól Budapesten elvégezte a tanárképző főiskolát, s mint matematika és ének-zene szakos tanár a csíkszeredai tanítóképzőben kezdett tanítani. „Mindez már

Ezer Székely Leány Napja 1931-ben

a trianoni döntés utáni időszakban történt. Nyilvánvalóvá lett, hogy Romániához csatolták Erdélyt. Erdélynek pedig alkalmazkodnia kellett. Az első dolguk az volt, hogy az állam nyelvét kötelezővé előírják.” Már ekkor felismerte, hogy kisebbségbe került népének csak akkor van esélye a megmaradásra, ha mélyebbre eresztí gyökereit s erősebben kapaszkodik az identitáshoz szükséges hagyományba. „Harisnyába s csizmába öltöttem. Gyermekkórust szerveztem. Minden általam ismert művet betanítottam a gyermekeknek. Szőttesbálok rendeztem. Visszaöltöttem a leányokat a szőttesrokolyába, s megcsináltam az Ezer Székely Leány napot is.”

1931. június 7-én került sor az első Ezer Székely Leány Napra, hosszú hónapokig tartó előkészület után. Az 1931-es első rendezvény után néhány évig még sikerült megszervezni a találkozót, majd 1990-ben elevenítették fel újra, megőrizve eredeti hagyományápoló szerepét.

Erre akkor is, ma is azért volt és van szükség, hogy tudatosítsa az emberekben: a népviselet nemcsak múzeumokba való, hanem arra is, hogy kifejezze vele, hova tartozunk. „Amikor látták az oláhok, hogy mit csinálunk, mit szervezünk, népművészeti kiállításokat például – szőtt az asszony, az ember csinálta korongon az edényt –, a szemük-szájuk tátva maradt. De én már kaptam is az írást, hogy mivel az oklevelem budapesti, tovább nem taníthatok a tanári katedrán.”

Ekkoriban került kezébe Bartók Béla magyar népzenevel foglalkozó írása, amelyben a nagy zenetudós leírja, hogy a Kárpát-medencén belül minden magyar népcsoportnál gyűjtöttek már népzene-t, csak a Bákó környékén élő csángó magyarok népzenejét nem ismerik. „Mindig vonzott az olyan feladat, amelynek hosszú ide-

Ezer Székely Leány Napja 2010-ben

ig nem akadt gazdája, az olyan probléma, amely már-már megoldhatatlannak látszik, az olyan fehér folt, amelyet a kutatók szinte véglegesnek tekintenek.”

„S el is indultam, s be is mentem, s elkezdtem a munkát.” Tapasztalatairól cikkekben, előadásokban számolt be, és elkészítette *A moldvai magyarság* című könyvének kéziratát.

1931-ben ismét taníthatott, ezúttal a kézdívarshelyi tanítóképzőben, de a román hatóság két év múlva ettől a lehetőségtől is megfosztotta, s ezt követően Gyergyóalfaluban kántorkodott.

1932-ben újra Moldvába ment és folytatta kutatásait. „Utam végeztével Csíkszeredába hazatérve úgy éreztem, a Moldvában évszázadok óta élő csángómagyarok rendkívül értékes zenefolklór kincsének rögzítésén, megmentésén túl, fel kell tárom szomorú életsorsukat is. Hírt kell adnom a világnak arról a ketős elnyomásról, amit saját szememmel láttam, amit a csángók – bízva bennem – elpanaszoltak. A csángó-magyar ember ugyanúgy szenvedett a tökéscsojór kizsákmányolástól, mint azonos életmódú román sorsársai, de a csángót még anyanyelve használatától is megfosztották, szinte emberszámba se vették. Az akkor uralkodó réteg csak úgy hívta a csángó-magyart: bangyen. Ez magyarul afféle félállatot jelent. Hazaérkezésem után hosszan elgondolkodtam, és a Királyi Románia akkori nemzetiségi politikáját megismerve azt a következtetést vontam le, hogy a csángómagyarok akkori jelene a székelységnak szánt jövő.”

A második útról hozott népzenei anyagból először ötvenet közölt, majd az 1940. évi kiadásban összesen 123 ballada, baladaváltozat és népdal, valamint népmese jelent meg. A moldvai magyarság cí-

mű könyvének harmadik kiadásában összefoglalta az 1929. és 1932. évi utazás tapasztalatait, a történelmi dokumentumokat, az 1930. évi román népszámlálás moldvai csángó-magyarokra vonatkozó statisztikai adatait, valamint a népzenei anyagot.

Észak-Erdély visszacsatolása után a Kolozsvári Állami Tanítóképző igazgatója lett és számos kitűnő zenészt, zenetudóst indított útjára.

1944. őszén Domokos Pál Péternek immár végérvényesen el kellett hagynia Erdélyt és menekülnie kellett feleségével és négy gyermekével Budapestre. A közoktatási, majd a Népjóléti Minisztériumba került, de a baloldali hatalomátvétel után már nem volt helye a közigazgatásban.

A személyes példaadás, a választott népevel való fizikai azonosulás eszméjét ekkor valósította meg másodszor életében: elköltözött a Baranya megyei Szárászra, ahova a második világháború során a moldvai csángók települtek. Mint erdélyi menekült, ő is földet kapott, és ott székely őseihez hasonlóan szántott és vetett, így tartotta el családját.

Közben folyamatosan gyűjtötte a körülötte élő csángók népdalkincsét. Kutatásai során nagyon megszerette, név szerint ismerte Szárász, a szomszédos Mekényes és Egyházaskozár csángó családjait. Azután is, hogy elkerült közülük, figyelemmel kísérte sorsukat, nem egynek közvetlenül is egyengette életútját.

Alig három év múlva elvitte az ÁVO (Államvédelmi Osztály), majd a földjét is elvették. Fizikai munkásként jobbára építkezéseken dolgozott, majd később egy általános iskolában taníthatott. Ezután nyugdíjba vonulásáig (1961) Budapesten a József Attila Gimnáziumban és a Kaffka Margit Gimnáziumban tanított.

Domokos Pál Péter
a negyvenes évek elején

Lefordította és közreadta a Bandinus-kódexet és több, a moldvai katolikusok múltjára vonatkozó okmányt. Dallamokkal kiegészítve adta ki Kájoni János XVII. századi csiksobotfalvi énekgyűjteményét, a Cationale Catholicumot. A ferences szerzetes latin és magyar egyházi énekszóvegek százait dallamutalással, kotta nélkül adta közre. A Kájoni-gyűjtés révén került Kodállal, majd Bartókkal is kapcsolatba. Márton Áron erdélyi püspökről *Rendületlenül* címmel írt regényt. 1986-ban Bethlen Gábor-díjat kapott, 1988-ban a történelem-, illetve néprajztudományok doktora lett, a Széchenyi-díjat 1991-ben vehette át.

Balló Marika, egy lészpedi lakos így emlékszik vissza a már idős Domokos Pál Péterre: „Mi elvöltünk, kivíttek innen Magyarországra egy előadásra. S akkor előhozták őt egy templomba. Beszélgetett, azt mondta: Amíg élek, soha nem felejttem el, s örökké segítem a moldvai csángókat. De olyan volt immár, hogy úgy vezették a templomba bé Domokos Pál Pétert.”

Domokos Pál Péter nem sejtette, hogy ha a csángó népcsoportot fogja kutatni, érdeklődése ragaszkodássá válik és elkíséri őt egész életén át, 1992. február 18-án bekövetkezett halála pillanatáig.

A csángók története

1068-ban Magyarország Erdélyének a keleti szomszédjai a kunok lettek. A tájat népéről Kunországnak, több latin forrásban Kumániának nevezték.

Az új szomszéd az elkövetkezendő évtizedekben nagyon sokszor tört a magyarokra, de 1211-ben II. Endre magyar király határvédelmi céllal a Keleti-Kárpátok mindkét lejtőjére német lovagrendet telepített. 1225-ben a király kiűzi az országból

a tőle függetlenedni próbáló lovagokat. A 14 év alatt kiépített határőrző vonalat nem hagyja üresen a magyar király, hanem helyükre magyar határvédőket telepít. Ezek a magyar határvédők a mai nap is ott élő csángó magyarok legelső csíráját alkotják.

IX. Gergely hallotta, hogy a kunok mennyi bajt okoznak és elhatározta, hogy megkeresztelteti őket. Az első missziós csoportot a kunok leölték, a második csoportnak viszont sikerült megnyerni a kunok vezérét, Borz Membrókot, hajlandó volt megkeresztelkedni családjával együtt, és a népet is megkereszteltetni. Membrók saját fiát elküldte Esztergomba a magyar primáshoz, Róberthez, hogy hívja Kunországra és áldott kezeivel keresztelje meg a kun népet. A primás maga mellé vette a veszprémi, a pécsi és erdélyi püspököket, IV. Béla herceget kis csapattal kíséretül, és elment Kunországra. Milko városában végezte el a kun nép megkeresztelésének feladatát, Theodorikot a kunok első püspökévé szentelte. A magával vitt papok nagy részét és a magával vitt magyar nép egy részét otthagyja, valamint a katonaság egyrésze is otmarad. Tehát ez a magyar király által Kunország közepére vitt és hagyott magyar csoport a ma is ott élő csángó magyarok második csoportja.

1301-ben kihalt az Árpád-ház és Magyarországot a hűbéres Kunországgal együtt az Anjou-család örökölte. Az új király Róbert Károly lett, aki Kunországnak a déli részéből egy vajdaságot hozott létre, amelynek a neve Ungro-Valchia. Ez a név az idők folyamán Munténiára, magyarul Havasalföldre, latinul Transalpinára változott. Kunországnak az északi feléből létrehozta a második vajdaságot, aminek az a neve Kara Bogdánia, de később Moldva lesz.

Az 1400-as években a moldvai vajdaság lakossága nyelvileg román többségűvé vált. 1460-ban Mátyás király üldözte a huszitákat Magyarországon, akik ezért Moldvába menekültek. Itt megalapították három másik faluval együtt Husz városát, a Dnyeszter partján pedig Csöböröcsököt.

1457–1504 között Nagy István moldvai vajda uralkodása során többször betört Erdélybe. A hadjáratok alkalmával elhurcolt magyar foglyokat Moldvában telepítették le.

1479–1493 között Báthory István erdélyi vajda kegyetlenkedései miatt a székelyek nagy számban menekültek Moldvába. 1574–1591 között Petru Șchiopu moldvai vajda kancellárja 20 000 főre tette a moldvai magyarok számát. 1597-ben a moldvai katolikusok püspöke áttette székhelyét Bákóba.

1600–1606 között Movila Jeremiás vajda uralkodása idején Moldva püspöke, Querini Bernard 1591 katolikus, többségében magyar családot talált a vidéken, 10 704 lélekkel, akik 15 városban és 16 faluban laktak. A lélekszámcsökkenés okát a tatárbetörések pusztításaival magyarázta.

Ettől kezdve 200 éven át a bákói püspöki székhely a lengyelek kezébe került.

1634–1653 között Vasile Lupu vajda 12 000 moldvai katolikus hívő számára lelki vezetőket kért Rómától.

1641-ben Diodat Péter apostoli vikárius részletes jelentésben számolt be a moldvai katolikus magyarok településeiről és helységenkénti lélekszámáról.

1648-ban a Diodat Péterénél részletesebb jelentést küldött egyházlátogatási körútjáról a Hitterjesztés Szent Kongregációjához Marcus Bandinus, Moldva apostoli adminisztrátora. A tatrosiak arra kérték Bandinus érseket, hogy ne küldjenek hozzájuk magyarul nem tudó misszionáriust.

1670-ben Petrus Parčević érsek írja: „Moldvában szinte az egész katolikus népesség magyar, magyarul beszél, és hangos szóval magyar papokat kér”. A román nyelvű prédikációt nem értik, nem tudnak románul gyónni, ezért Parčević a csíksomlyói ferencesekkel kívánta elláttatni a moldvai misszionárius szolgálatot. Ezt azonban a Vatikán nem engedélyezte, arra hivatkozva, hogy Moldva a lengyel katolikus egyház fennhatósága alá tartozik.

1671-ben Szabófalva és másik öt közösség magyarsága a Szent Kongregációhoz írt levelében panaszkolt el a misszionáriusok visszaéléseit, melyeket ha nem orvosolnak, ők az ortodox püspök fennhatósága alá helyezik magukat.

1707-ben Rabutin osztrák császári generális hadai elől a Székelyföldet védő kuruc katonaság nagy része Moldvába menekült. A megtorlástól tartó nemeseik is velük tartottak. Hazatérésükre csak 1711-ben nyílt lehetőség.

1761-ben Mária Terézia, a magyarok aszszony-királya, hírhedt generálisát, Buccowot Csíkba küldte, hogy sor alá vegye a székelyek fiait. Ők Csíkmadéfalvára gyűltek össze, hogy népgyűlésen vitassák meg a kialakult helyzetet. Az 1764. január 6-ról 7-re virradó hajnalon Siskowicz altábornagy katonái körülfogták a helységeket, és megrohanták az ébredezőket. Több mint 4000 székely lelte halálát. A „székelyöldöklés” napja volt ez, latinul, az évszámot is magába foglalva: SICULICI-DIUM.

A madéfalvi eseményeket követően a királynő Criminalis Comissiót, bűnvizsgáló bizottságot állított fel. A szervezőket és a résztvevőket egyaránt fej- és jószágvesztés fenyegette. Az intézkedés elől a csíkiek nagy része, a háromszékiek pedig kisebb része Moldvába menekült.

1781-ben Zöld Péter csíkszentléleki plébános menekülése során fölkereste a moldvai magyarok telephelyeit. A gyulafehérvári püspöknek küldött jelentésében írta a moldvai katolikus papokról: „A misszionárius atyák mind olaszok, kik sem a román sem a magyar nyelvet nem tudják beszélni, és azt a 9 magyar plebiániát teljességgel nyomorultul szolgálják”.

Domokos Pál Péter és Laczkó László Moldvában, 1932-ben

A Széchenyi-díj kitüntetettjeként 1991-ben

1889-ben Camilli jászvásári püspök pásztorlevelében írja: „megparancsoljuk, hogy a plébániák templomaiban a pápai enciklikában előírt imádságok semmi más nyelven nem mondhatók, csak románul”.

1898-ban Bukarestben megjelent Románia Nagy Földrajzi Szótára, amelyben ez olvasható: „Bákó megye legnagyobbbrszt román, [...] de találunk a földműves nép között régi telepeket, melyek magyar eredetűek és a mai napig megőrizték nyelvüket és vallásukat [...] Vannak száz és száz családot számláló helységek, ahol a lakosság egyetlen román szót sem tud kiejteni, mint Forrófalva, Kléze stb.”.

1915-ben a lujzikalagori magyarok engedélyt kértek anyanyelvük templomi használatára. Camilli püspök válasza: „A kérvényezőknek tudniuk kellene, hogy Romániában a nép nyelve román, és nem is lehet más. Saját nemzete elleni jogtalanság és szegény volna a saját személyére nézve, ha ebben a hazában egy idegen nyelven beszélne, például magyarul.”

1938-ban egy helyi hirdetmény szövege: „Mi, Bákó vármegye Ferdinánd [Újfalú] község polgármestere, Bákó megye prefektusának 1938. május 3-án kelt 7621. számú rendelete alapján a község lakosságának tudomására hozzuk, hogy a községhezán vagy más nyilvános helyeken nem szabad más nyelven beszélni, csak románul. A papoknak és kántoroknak nem szabad az egyházi éneket más nyelven énekelni, csak románul és latinul... Mindenkit szigorúan megbüntetünk, aki ez ellen vét”.

1940-ben az öt bukovinai magyar falu Magyarországra való telepítése alkalmával mintegy ezer moldvai magyar is áttelepült.

1946–1947 között több mint száz magyar tannyelvű iskola alakult Moldvában. Ezeket néhány év múlva rendre megszűn-

tették. A lészpedi magyar iskola 1960-ig működött.

„Magyarország álrühás királya”

Ahogy már említettem, Domokos Pál Péter a moldvai csángó magyarság szárlásföldjén két ízben tett nagyobb utazást: 1929-ben egyedül, 1932-ben pedig Laczkó László egyetemi hallgató társaságában.

Első útján a tömbben élő, túlnyomórészt magyar településeket kereste fel, gyalogosan és kerékpárral járta be a csángó falvakat.

Második útjára a legendás szekerecskéjével és lovacskájával indult el. Fazekat áruló székelynek öltözve ment be, hogy elkerülje a csángók igazságának napfényre kerülésétől már akkor is rettegő hatóságok figyelmét, a kóboros szekér pedig lehetővé tette, hogy a pontos hangfelvételek érdekében fonográfot is vigyen magával.

A második gyűjtőútja alkalmával járt első ízben Lészpeden. Domokos Pál Péter a lészpediek szájhagyományában a kolozsvári bíró álrühában megleckéztető Mátyás király vagy a birodalmát Falkenstein gróf álnéven bejáró II. József császár rangjára emelkedett.

Személye leginkább a népmesék hősére hasonlít. Az egyszerű szegény ember legügyesebb fia, aki elindult a nagy hegyeken túra szerencsét próbálni, és ott meglelte az ő királyságát.

„Domokos Pál Péter egykor Moldvában fazekakat árult, székely álrühában. Ekhős-szekér előtt keszeg lovat hajtott, – s megnyíltak előtte titokban az ajtók. Megnyíltak az ajtók, szívek és az ajkak, nagy szürete lett a mesének, a dalnak! Csángó magyarok közt legendája támadt vándor fazekasnak, bűvös meszenának.”

Jász Viktor (Az ördög nyelve) Domokos Pál Péter úttörő munkát vég-

zett a Csángóföldön. Szerencsére ma már sok követője van a hajdani magányos vándornak. Szervezetek, újságok és alapítványok is számon tartják a moldvai csángó magyarokat, akiket Domokos Pál Péter „a világ legárvább kisebbségének nevezett”.... „úgy gondolkozom, hogy ha minden nép, a nagy népek és a még nagyobbak szeretik a sajátjukat, miért ne szeretethetném én is. És a népem helyett, aki nem tud szólni, miért ne szólhatnék én, akit megáldott a sors azzal, hogy el tudja mondani azt, amit a népe nem tud.”... Tudta azonban azt is, hogy sok még a tennivaló, ahogy halála közeledtét érezve mondta: „A munkát be kell fejezni...”

A szerző a Simonyi Károly alapította Kultúra egysége kategória második díjasa.

IRODALOM

1. Az én Erdélyem – Domokos Pál Péter elmondja életét Balogh Júliának – Vita Kiadó Budapest, 1988
2. Domokos Pál Péter: Moldvai útjaim, Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2005
3. Csángósors – Moldvai csángók a változó időkben. A Nemzeti Kulturális Alap Népművészeti Szakmai Kollégiumának támogatásával jelent meg
4. Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság, Magvető Kiadó, Budapest
5. Vofkori Mária: Csíkszereda és Csíksomlyó képes története, Typografika, Békéscsaba, 2007
6. http://www.hhrf.org/erdelyinaplo/cikk_nyomtatasi.php?id_cikk=5403
7. http://www.epa.oszk.hu/00900/00979/00022/m03almasi.htm#_ednref2
8. <http://www.hhrf.org/europaiutas/20024/7.htm>
9. <http://www.csango.ro/>
10. <http://www.mediawavearchivum.hu/index.php?modul=filmek&kod=783&nyelv=hun>
11. <http://www.mno.hu/porta/311>